

РОЗДІЛ V

ФОРМУВАННЯ СВІТОГЛЯДУ І ДУХОВНО-МОРАЛЬНИХ ЦІННОСТЕЙ ОСОБИСТОСТІ В ІНТЕГРОВАНОМУ ОСВІТНЬОМУ СЕРЕДОВИЦІ

УДК 17.023

В. І. Гур,
доктор філософських наук, професор

ІНФОРМАЦІЙНІСТЬ, ТЕХНОЛОГІЧНІСТЬ У НАВЧАННІ ТА ВИХОВАННІ ЛЮДЕЙ З ОСОБЛИВИМИ ПОТРЕБАМИ

Становлення демократичної України неможливе без формування гуманістичних ідеалів в людей з особливими потребами. Інвалід — користувач комп'ютера, долучившись за його допомогою до ціннісно-зорієнтованої культури, підсилює свою соціальну значущість через відповідний рівень затребуваного суспільством професійного знання. Соціальна реабілітація комп'ютерних користувачів із фізичними вадами набуває гуманістичних характеристик лише за умови, коли в якості її методологічної основи виступає цінність людської гідності особистості як такої.

Ключові слова: етика, гуманізм, цінність, мораль, інформаційно-комп'ютерні технології.

Як ніхто інший, люди з особливими потребами мають щодня використовувати інформаційно-комп'ютерні технології, але вся суть у тому, щоб це користування не було просто їхнім пасивним споживанням. Поряд із розширенням своїх можливостей завдяки таким технологіям люди-інваліди повинні привносити в культуру

користування комп'ютерами більш високий рівень морального виховання і технічних знань.

Стаття має на меті позбавити людей з особливими потребами від очікувань того, що спілкування з інформаційно-комп'ютерними технологіями саме по собі вже підвищує рівень моралі та культури.

Здавалося б, оволодіння людиною з фізичними вадами інформаційно-комп'ютерною технологією вже є достатнім для її соціальної реабілітації як особистості. І це тому, що відповідно до вимог сучасного постіндустріального суспільства, яке виставило на передній план своєї життєдіяльності високі виробничі, зокрема інформаційні технології, людська особистість може самоствердитися, будучи здатною відповісти на пред'явлені до неї вимоги з боку такого соціуму. Як відмічають дослідники специфіки сучасного екологічно та гуманістично-кризового суспільства, його соціум є похідним від економіко-господарської та науково-технічної діяльності. Звідси шукана соціальна реабілітація комп'ютерного користувача з фізичними вадами фактично зводиться до такого рівня освіти, щоб інформаційно-комп'ютерні знання та вміння надавали йому можливість бути активним творцем економіко-технологічних інновацій.

У результаті аналізу доктрини в галузі середньої та вищої освіти західних і пострадянських країн стає наявною їх спільна риса — комп'ютеризація навчання з опануванням сучасних високих інформаційних технологій для отримання найбільшого економічного ефекту.

У межах тих спрощених уявлень, якими живе панівна сьогодні ліберально-ринкова ідеологія, Захід виступає синонімом цивілізованості, а Схід — відсталості і варварства. Щоб усунути всілякі сумніви, пов'язані з образом Сходу як кошиком великих релігій і цивілізацій, формулу «Захід-Схід» дедалі частіше підмінюють формулою «Північ-Південь». Північ щоразу частіше виступає втіленням розвиненості і заможності, Південь — безнадійної відсталості.

Дихотомія «Північ-Південь» не містить жодних, власне, духовних, соціокультурних критеріїв оцінювання. В її рамках відмінність культур зводиться виключно до техніко-економічних показників і споживчих стандартів. Виходить, що великі цивілізації Індії, Китаю, Персії, країн Близького Сходу, Росії, України з їх рафінованим духовним досвідом і складним морально-ціннісним імперативом символізують відсталість, а спрямованість західної людини до «оволодіння будь-якою ціною» (К. Маркс), що, як відомо, не

обтяжена рефлексіями, визначається як авангард людяності і зразок для наслідування.

Парадокс полягає в тому, що зовсім не Захід породив таку ієрархію цінностей, де освіченості відводиться провідне місце. Примат духу над матерією, вищих потреб і практики над нижчими, що стосуються тілесних потреб і радощів, морального закону над інстинктами — все це затвердили стародавні цивілізації Сходу багато тисячоліть тому і передали свій заповіт людству у вигляді великих світових релігій. Саме в системі цих великих монотеїстичних релігійно-етичних практик склався культ освіченості, в якому гуманістичне виховання визначало практичне знання.

Звідси, згідно з духовними традиціями, освіченість на Сході і Заході сьогодні набуває якісно різних перспектив і вимірів. На Заході знання покликані формувати не стільки смисложиттєві орієнтири особистості і суспільства, скільки служити досягненню практичних цілей, сприяти діловому успіху. Саме діловиробниче, підприємницьке, політичне тощо є визначальним у системі духовних і практичних взаємозв'язків особистості (індивідуальності) та соціуму (соціальності). Якщо ж успіх справи можна реалізувати без сучасних знань, тим більше високих рівнів духовності, то й сама освіта відсувається на другий план.

Зовсім інше — східна традиція, а саме східнослов'янська. Освіченість тут орієнтована не на матеріальні цілі, а на внутрішнє самовдосконалення, на залучення до вищих смисложиттєвих цінностей. Тому статус освіченості не змінюється залежно від соціальної кон'юнктури, від критеріїв досягнень прагматичних цілей, оскільки такий підхід до освіти, тим паче базований на інформаційно-комп'ютерних технологіях, вписується в соціокультурні контексти й обрії нашої епохи з її глобальними проблемами та кризами.

Згідно з ліберально-ринковою ідеологією (у сутнісних характеристиках до неї близький марксистський економічно зорієнтований соціальний детермінізм) прийнято вважати, що наука і освіта повинні бути інструментальними, перекладними на мову технологій, і що саме технологічний критерій реабілітує духовно-освітні, зокрема й морально-виховні практики, надають їм життєвого сенсу. Якщо ці практики перетворюють зовнішнє предметне середовище (наприклад, суспільно-виробнична практика як «предметно-чуттєва діяльність» — за К. Марксом), не спираючись на внутрішній, духовний світ людини і не орієнтуючись на предудказане їм цілепокладання, то,

зрештою, вони не тільки не перешкоджають, але й сприяють моральному одичанню людини. В результаті людство отримує, образно кажучи, лютого дикуна з атомною бомбою в руках, руйнівна сила якої посилюється інформаційно-комп'ютерними технологіями.

Духовний нігіліст, озброєний сучасними технологіями, — це та перспектива, яку відкрила нам західна система секуляризованого знання, що звільнилося від морально-релігійної цензури. Питання ставиться таким чином: по-перше, куди в кінцевому підсумку веде людину ця перспектива, по-друге, чи не загрожує посиленна комп'ютерними технологіями соціалізація існуванню людства як виду. Навіть в інструментальному контексті критерій негайної і практичної користі для соціалізованої людини як «сукупності дійсних суспільних відносин» (К. Маркс) виявляється саморуйнівним у духовному виробництві, а отже, й для смисложиттєвої моральної змістовності економічної діяльності та перспектив формування насправді гуманістичних суспільних відносин. У науковій галузі це б означало, що країна розвиває і фінансує суто прикладні дослідження, нехтуючи фундаментальними моральними цінностями, що не дають зримої техніко-економічної віддачі. В освітній галузі це означає нові обмеження у викладанні гуманітарних дисциплін, зокрема розширеного філософсько-світоглядного курсу етики в технічних вузах — як фундаменту для теоретичного та практичного освоєння інженерами-технологами прикладних етичних курсів: інженерної етики, екологічної етики, бізнес-етики, біоетики, управлінської етики, соціальної етики тощо, необхідних для гуманізації сучасних економіко-виробничих і соціально-політичних процесів. Перевага віддається «виключно навчанню ринкових навичок, прикладної економіки, менеджменту, комп'ютеризації» (А. Парнов).

У відриві від духовно-підживлюючої і ціннісно-орієнтуючої системи соціальної культури, насамперед моральної культури, такі знання і відповідна йому соціалізація можуть формувати манкуртів із геть відсутньою духовністю, зокрема з національно-патріотичною пам'яттю, і атрофованою моральністю. Таким чином, проблема соціальної реабілітації залишає невирішеним питання про справжні характеристики змісту та цілі людської діяльності, озброєної інформаційно-комп'ютерною технологією.

Яких би кількісних і якісних інформаційних показників не мала комп'ютерна технологія, вона органічно є складовою науково-технічного процесу, що не виходить за своїми сутнісними характеристиками

за межі виробництва. Отже, вона пристосовує на більш високому, ніж раніше, рівні людину до діяльності, зорієнтованої зовнішнім цілепокладанням, тобто підпорядкована хоч і позитивному, але все ж утилітаризму. Її соціальні змістовні визначення підпорядковують моральне цілепокладання життєдіяльності загалом конкретно-освітнього, і, отже, до виробничого акту (за допомогою комп'ютера), а в підсумку — до підвищення споживання. І соціальність, і мораль за таких ринкових виробничих детермінацій залишаються в межах матеріальних залежностей, попри заяви ідеологів західного комп'ютеризованого постіндустріального суспільства про гуманістичні добродетності «Півночі» щодо західної людини, а тим паче до народів так званого *третього світу*.

У кінцевому рахунку соціальність західної цивілізації, і в цьому її найглибша сучасна криза, несе в собі вади цивілізацій часів індустріалізму (А. Домье).

Як зазначав у своїй енциклопедії «Євангеліє життя» (1995) Папа Римський Іван Павло II, основана на новітніх технологіях сучасна ліберально-демократична ринкова цивілізація Заходу, по суті, втрачає орієнтації на християнські гуманістичні цінності. Ще на початку ХХ ст. на це звернув увагу відомий соціолог П. Сорокін, відмітивши, що інтегративний зв'язок добра, істини і краси руйнується, оскільки на цей час моральність (християнського тлумачення) на Заході відстала від науки і мистецтва на 400–500 років. Тому П. Сорокін охарактеризував прийдешнє століття як найбільш криваву епоху людства. У свою чергу, один із творців квантової механіки Е. Шредінгер звертав увагу на те, що моральність релігійної віри в сприйнятті західної людини ХХ ст. фактично перетворилась у підпірку для утилітарно-зорієнтованої діяльності, оскільки «великий керманіч» Ісус Христос фактично відсторонений від «управління кораблем».

Згадаємо такого ж роду філософські констатації Ф. Ніцше, який вважав, що в західному масовому суспільстві споживання «Бог помер» і стало панувати «людське, надто людське». Розглядаючи проблеми ХХІ ст., проводячи еколого-політологічний аналіз цивілізаційних розломів Заходу, здійснений академіком М. М. Мойсеевим, доходимо висновку, що екологічний імператив тільки тоді може бути реалізований в ім'я порятунку людства, коли демократичні політико-економічні цінності будуть переорієнтовані на принципи Нагірної проповіді.

Для того щоб за таких обставин вибудувати вірну перспективу використання інформаційно-комп'ютерних технологій для гуманістично-зорієнтованої соціальної реабілітації людей із фізичними вадами, а також сформувати адекватну систему оцінок такої популярної нині західної ментальності, потрібно принципово переглянути характерні для ліберального індустріалізму і марксистського матеріалізму підходи до розуміння соціалізації (соціальної реабілітації) і, відповідно, до технологічних, зокрема інформаційно-комп'ютерних, новацій у життєдіяльності людини і суспільства. До нелюдських наслідків тлумачення поняття «суспільної користі» і відповідно до уявлень про роль науково-технічного прогресу, зокрема інформаційно-комп'ютерних технологій, призводить соціологічна методологія так званого *соціального детермінізму*. В результаті в пізнавальному процесі визначальними стають есенціалізм, сцієнтизм і моралізаторство.

Абсолютним, об'єктивним, вічним загальнолюдським цінностям відводиться місце утопічних гуманістичних ідеалів. Відповідно моральним приписам справедливості та людинолюбства визначається роль «технологічного обслуговування» (С. Л. Франк), які детермінуються продуктивними силами суспільних, тобто економічних, відносин власності та матеріального інтересу як первинних. Подібна нігілістична етика є філософською передумовою не тільки політико-економічного деспотизму, але й перетворення самодостатньої особистості в щось похідне, залежне, покликане служити в якості гвинтика, зведеного в самоціль суспільства (насправді — його владним структурам, групам та особам). Відповідно, соціалізація людини, тим паче за допомогою комп'ютерних технологій, перетворюється на дегуманізуючий процес розвитку людських здібностей і підведення їх під рівень вимог соціально-економічної інженерії.

У реальності ж соціальна реабілітація комп'ютерних користувачів з фізичними вадами набуває гуманістичних характеристики лише за умови, якщо в якості її методологічної основи виступає цінність людської гідності особистості як такої. Виражена в ірраціональних термінах персональність особистості набуває науково-раціонального пояснення у зв'язку з об'єктивними громадськими виробничо-технологічними (в тому числі й інформаційно-комп'ютерними) процесами. Маючи абсолютну цінність життя, така виражена в нормативно-ціннісних характеристиках спільність поєднує

культуру та природу в гуманістичну цивілізацію, категоричний моральний імператив (найвище цілепокладання) та економіко-технологічні цілі (доцільність) в єдине сукупне аксіогносеологічне науково-теоретичне знання. Отже, інвалід — користувач комп'ютера, долучившись за його допомогою до ціннісно-зорієнтованої культури (виховання), підсилює свою соціальну значущість через відповідний рівень затребуваного суспільством професійного знання. Саме на такому шляху моральної зорієнтованості на абсолютні загальнолюдські цінності — свободу, справедливість, солідарність, толерантність тощо, які здійснюються за допомогою комп'ютерних технологій, соціальна реабілітація здобуває необхідний моральний сенс і практичну суспільну значущість, а користувач комп'ютера з її об'єкта перетворюється на вільного і відповідального творця, а отже, у суб'єкта своєї життєдіяльності — як індивідуальної, так і соціальної.

Таким чином, взаємодія людини з інформаційно-комп'ютерними системами сама по собі не формує більш високий рівень моралі та культури взагалі. Якісно новий рівень гуманізації, особистої та суспільної культури інформаційно-комп'ютерні технології можуть нести в собі тільки лише за рахунок включення результатів гуманізації взаємин між людьми.

Становление демократической Украины невозможно без формирования гуманистических идеалов у людей с особыми потребностями. Инвалид — пользователь компьютера, приобщившись с его помощью к ценностно-ориентированой культуре, усиливает свою социальную значимость через соответствующий уровень необходимого обществу профессионального знания. Социальная реабилитация компьютерных пользователей с физическими недостатками приобретает гуманистические характеристики только при условии, когда в качестве ее методологической основы выступает ценность человеческого достоинства как такового.

Ключевые слова: етика, гуманізм, цінність, мораль, інформаційно-комп'ютерні технології.

The becoming is democratic Ukraine not probably without formation of humanistic ideals at people with especial needs. The invalid — the user of a computer, having joined, with his help to culture strengthens the social impor-

tance through a corresponding level of professional knowledge necessary for a society. Social rehabilitation of computer users with physical defects gets humanistic characteristics only under condition of when as its methodological basis value of human advantage as such acts.

Key words: ethics, humanism, value, morals, it information-computer technologies.

Література

1. Гур В. И. Этическая концепция германской социал-демократии (историко-философский анализ: Бад-Годесберг, 1959 — Берлин, 1989): [монография] / Виктор Гур. — К. : Центр социальных исследований им. В. Старосельского, 1997. — 256 с. (Серия: Библиотека «Основные ценности»).

УДК 008

Е. М. Кучменко,
доктор історичних наук, професор,
Б. А. Кучменко,
доктор філософських наук, професор

СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ МІЖКУЛЬТУРНОГО СПІЛКУВАННЯ

У статті розглядаються тенденції, проблеми, які стосуються понять світоуявлення та міжкультурного спілкування і які виникають під впливом формування сучасних глобалізаційних процесів.

Ключові слова: глобалізація, глобальна спільність, міжкультурне спілкування, культурний плюралізм.

У сучасному світі активна роль країн, що визволились і розвиваються, у міжнародних відносинах приводить, з одного боку, до інтенсивнішого формування спільної культури міжнародного спілкування, а з іншого — до зростання різноманітності культурного життя. Ці тенденції діють значною мірою водночас через те, що вони можуть торкатися різних складових і рівнів культурного життя.

Крім культури, що виявляє цілком чітку належність до капіталістичного Заходу, слід виділяти і світову, міжнаціональну, індустріально-міську культуру. У загальному плані до неї відносять як художню